Het eeuwfeest van „Mijnheer Prikkebeen"

door

D. MAC GILLAVRY

Het toeval brengt ons soms op totaal onverwachte paden. 't Was in 1942, dat ik na lange vertraging eindelijk in handen kreeg het verslag van de vijfde bijeenkomst der Duitsche entomologen. Op die bijeenkomst had Bryk, de Zweedsche kunstenaar en entomoloog, een voordracht gehouden over de rol van de toegepaste kunst en wel over het gebruik, dat kunstenaars maken van mooie natuurvoorwerpen, waar zij reeds als kind goed mee vertrouwd zijn geraakt. Het betrof hier den *Apollo*-vlinder voor illustraties. Bryk wijst er op, dat het uitsluitend Zwitsersche en Zweedsche kunstenaars zijn, die den *Apollo*-vlinder voor hun illustratief werk gebruikten en bij uitzondering nog een enkele Zuid-Duitscher. Het zijn dus artiesten, die deze vlinder uit eigen aanschouwing goed kenden of gekend hadden.

Toen ik het artikel aan mijn oudste dochter liet lezen, vertelde ze mij, dat zij onlangs een oud prentenboek gezien had, dat blijkbaar het prototype was van onzen Prikkebeen. In die oude uitgaaf nu kwam o.a. een prentje voor, waarin de *Apollo*-vlinder geteekend was, en dit had haar aandacht getrokken, omdat dit prentje evenals verschillende andere in het ons welbekende kinderboek „Mijnheer Prikkebeen" ontbrak. Mijn nieuwsgierigheid was gewekt en ook ik kreeg die oude uitgaaf van 1846 ter inzage. Het bleek een herdruk te zijn van een verhaaltjes-serie, oorspronkelijk verschenen op de omslag-pagina van een der eerste jaargangen van het Fransche geïllustreerde weekblad l'Illustration, het weekblad, dat dergelijke prentjes-seriën met korte onderschriften steeds bleef handhaven. Naspeurende bleek het, dat de oorspronkelijke uitgaaf in 1845 verschenen was. Omdat dit jaar hetzelfde is als dat, waarin onze Nederlandsche Entomologische Vereeniging opgericht werd en omdat Prikkebeen een zoo groote suggestieve kracht geweest is om in kinderen belangstelling voor de insecten, vooral voor de vlinders te wekken, ben ik mij steeds meer in het onderwerp gaan verdiepen, tot ik een dergelijken overvloed van gegevens bij elkaar kreeg, dat het mij de moeite waard leek, het 100-jarig jubileum van onzen Prikkebeen met dat van onze vereeniging te verbinden. Ziedaar de oorsprong van dit artikel.

Op onzen „Mijnheer Prikkebeen" stond als auteur vermeld R. Töpffer. Laat ik u dus eerst bekend maken met Töpffer, die wel nooit gedroomd zal hebben, dat zijn verhaaltje als amusement voor groote menschen bedoeld, later tot kinderprentenboek gemetamorphoseerd zou worden. Wanneer men nagaat, dat aan Töpffer dikke

levensberichten gewijd zijn, dan is het wel duidelijk, dat de man een bijzonder persoon geweest moet zijn.

Rodolphe Töpffer werd 31 Januari 1799 te Genève geboren uit het huwelijk van Wolfgang Adam Töpffer met Jeanne Antoinette Counis, beide eveneens uit Genève geboortig. Wolfgang Adam was de zoon van een kleermaker uit Schweinfurth en een Fransch-Zwitsersche moeder Dubochet. Die laatste naam verklaart de familierelatie, die R. Töpffer met Dubochet, den uitgever van l'Illustration verbond en waardoor het oer-verhaal van Prikkebeen in de Illustration terecht kwam.

W. A. Töpffer, opgeleid als graveur voor de Zwitsersche uurwerk-makerij, neigde tot de prent- en teekenkunst ; studeerde daarvoor in Lausanne en Parijs, en werd schilder en teekenleeraar. Het waren vooral de natuur en de bewoners van Savoye, die door hem uitgeschilderd werden en die hem een internationalen naam bezorgden. Het baart geen verwondering, dat onze Rodolphe Töpffer, die bijna steeds zijn vader op zijn schildertochten vergezelde, en die zelf zeer artistiek aangelegd was, zich eveneens tot het schildersvak aangetrokken voelde. De vader zorgde tevens voor een goede schoolopleiding, waarvan hij zelf het gemis ten zeerste had ondervonden. Tijdens een reis naar Engeland van den vader had Rodolphe zich verder zelf bekwaamd en assisteerde hij een Engelschman, die zich als amateur op de schilderkunst toelegde.

Toen reeds openbaarde zich een oogkwaal, die voor het schilderen zeer hinderlijk was en Rodolphe deed besluiten om, naast allerlei pogingen om in Vichy en Parijs herstel van zijn kwaal na te streven, zich op kunst en litteraire studies toe te leggen te Parijs. Hij werkte daar van 1819 tot 1820 in gezelschap van ettelijke Geneefsche vrienden, en bekwaamde zich tot leeraar in de klassieke talen. Herstel van de oogkwaal bleef uit en zoo werd hij aangesteld als leerkracht aan een der talrijke pensionaten te Genève. Hij huwde in 1823 Anne Françoise Moulinié en richtte met haar een groot pensionaat op.

Het zal wel het rondzwerven met zijn vader geweest zijn, dat hem er toe bracht, steeds met zijn leerlingen de vrije natuur op te zoeken. De vacantietochten, die hij met zijn leerlingen in de Alpen maakte, gaven aan zijn school een bijzondere attractie. Meester en leerlingen hielden daarbij dagboek en zorgden door teekening van het geziene de herinnering aan de aantrekkelijke reisjes te verhoogen. Hieruit is later gegroeid het bekende boek „Voyages en zig-zag". Behalve door het maken van illustraties voor de wandeltochten, amuseerde Töpffer zich steeds met het teekenen van caricaturen. Hij deed dit ook reeds vroeger. Gewoonlijk bedacht hij een of ander type, welk type dan allerlei dwaze avonturen beleefde, tot welke avonturen het geconcipiëerde type zelf den teekenaar inspireerde. Zoo ontstonden prenthistories, die in den loop der tijden telkens aangroeiden, al naar mate de geschiedenis zelf nieuwe verwikkelingen bracht. Deze in schetsboeken vereenigde verhalen dienden tot vermaak van Töpffer zelf en van zijn vrienden. 't Wa-

ren steeds prentjes met kort proza onderschrift. De onderschriften, dikwijls heel nuchter, waren maar bijzaak; de prentjes zelf met al hun fantasie waren de hoofdzaak.

Een van Töpffer's Geneefsch-Parijsche vrienden, Frédéric Soret, was leeraar geworden aan het hof te Weimar. Zoodoende kwam deze Soret in aanraking met den bejaarden Goethe. Om Goethe eens wat op te vroolijken, wist hij van Töpffer eenige zijner schetsboeken te leen te krijgen, om deze aan Goethe te toonen, die er inderdaad een groot pleizier in had. Dit was in 1830 en onder die schetsen bevond zich ook reeds de aanvang van de geschiedenis van „Monsieur Cryptogame". Töpffer zelf doopte aldus zijn geesteskind, dat later onze Mijnheer Prikkebeen zou worden. Het verhaal had dus toen nog niet de uitbreiding, waarin het in 1845 gedrukt zou worden.

De andere geschiedenissen van Töpffer waren Monsieur Vieux-Bois, M. Jabot, M. Pencil, Docteur Festus en Histoire d'Albert. Deze verhalen waren al veel vroeger dan M. Cryptogame als boekjes verschenen. Van belang is, dat de oorspronkelijke boekjes de fijne teekenkunst van Töpffer ten volle vertoonen. Töpffer maakte deze boekjes nl. zelf volgens een procédé, dat hij autotypie noemde en zelf verbeterd had. In het groote boek van A. Blondel en P. Mirabaud over Töpffer vindt men het nader beschreven. Op deze wijze kon hij wel 600 à 800 exemplaren afdrukken.


A Arles, il manque un Apollon et n'attrape pas un sphinx.

Wanneer men het geluk heeft, zoo'n oorspronkelijke uitgaaf onder oogen te krijgen, staat men verbaasd over de

fijne vaste lijnen, waarmede Töpffer zijn scheppingen wist vast te leggen. De kleine haaltjes, waardoor de verschillende gezichtsuitdrukkingen van zijn sujetten ten volle tot hun recht komen, zijn niet minder volmaakt. Zelf kreeg ik zoo het verhaal van M. Crépin te zien.

Al zeer spoedig werden de boekjes nagedrukt en het pleit wel voor de hooge stand der xylographie, toen vrij wel geheel nog handwerk, dat Töpffer zelf ten volle bevredigd was over de wijze, waarop zijn teekeningen door anderen gereproduceerd werden.

Ik herinner er nog eens aan, dat al moge Monsieur Cryptogame tot zijn eerste werken behooren, dit verhaal in zijn definitieven vorm het laatst in druk is verschenen; jammer deze keer niet in autographie maar via Cham en de Fransche houtsnijders in de Illustration. Zoo hier en daar vindt men nog in de teekeningen van onzen Mijnheer Prikkebeen de gecombineerde initialen van de houtsnijders van het atelier, dat die teekeningen voor de Illustration gereed had gemaakt.



Et il se refuse a répondre aux agaceries d'une superbe amphitrite.

De oogziekte van Töpffer, reeds in zijn jeugd begonnen, waardoor telkens padden en andere figuren zijn gezichtsveld stoorden, moet wel te wijten zijn geweest aan zich telkens herhalende glasvocht-bloedingen. Vermoedelijk zullen die glasvocht-bloedingen hun oorzaak gevonden hebben in een ongeneeslijke bloedziekte, die hem later een vergrooting van de milt bezorgde (megalosplenie), waaraan hij op jeugdigen leeftijd, 48 jaar oud, in 1847 bezweek.

Het wisselend karakter van de glasvocht-bloedingen heeft hem later nog gelegenheid gegeven, zich weer aan de schilderkunst te wijden. Jammer is het echter wel, dat hij niet meer in staat is geweest, M. Cryptogame zelf in autotypie te laten verschijnen.

Het beeld van Töpffer zou niet compleet zijn, als ik niet vermeldde wat voor velen juist de hoofdzaak geweest is, dat hij een goed literator was. Daardoor ook had hij een leeropdracht aan de universiteit van Genève. Met een groep gelijkgezinden, allen tot

de meer conservatieve partij behoorende, was hij ook strijdbaar politicus en uitgever van de Nouvelles genevoises, waarin zoowel zijn politiek als zijn literatorschap tot uiting kwam. Toen bij verkiezingen de radicale partij in Genève aan het roer kwam, werd hij met zijn vrienden aan de universiteit ontslagen. Van het begin tot het einde bleef hij echter de schoolmeester van zijn pensionaat, waar zijn invoering van vacantiereisjes, enz. toch wel degelijk aantoonde, dat hij als schoolmeester uiterst modern was.

Laten wij nu echter ons in zijn Monsieur Cryptogame zelf verdiepen. De fantasievolle prentjes, gevuld met de meest vreemde avonturen, sloegen geweldig in. Talrijk waren de nieuwe uitgaven. In 1846 verscheen reeds de vijfde Fransche. Het formaat van zijn teekencahiers, uiterst geschikt voor reproductie in serie-prentjes naast elkaar, was als geschapen voor de wijze van de serie-verhalen zooals ze tot in onzen tijd in de Illustration verschenen. Bij de reproductie in boekvorm bleef het dwars kwarto-formaat behouden, dat zoo een van de markante wijzen vormde, waarop het verhaal tot ons gekomen is, ook al werd het verhaal later totaal gewijzigd, toen het door Julius Kell tot een berijmd kinderboek gemetamorphoseerd werd. Zooals wij hier in Holland met het kinderboek in aanraking kwamen, beseften wij wel, bij het ouder worden, dat de inhoud ad usum infantorum gewijzigd was. Hoe de samenhang eigenlijk was, is ons eerst geleidelijk duidelijk geworden.

Het oude verhaal van Monsieur Cryptogame was geheel voor groote menschen bedoeld. Onze zuster Ursula was oorspronkelijk de verloofde van Cryptogame. Cryptogame, ofschoon lang niet ongevoelig voor het vrouwelijk geslacht, moest echter van een huwelijk met zijn aanstaande Elvire niets hebben, en wel omdat deze zijn volle liefde eischte, terwijl de maniak Cryptogame aan zijn entomologische liefhebberij de eerste plaats gunde en weigerde, het vlindervangen op te geven.

Opmerkelijk is, dat Töpffer, die toch ook als natuurhistoricus voldoende onderlegd was, zijn vlinders steeds tweevleugelig teekende, wat den artiest zeker te vergeven was. De opgewekte impressie is toch wel van een vlinder. Grappig is, dat juist in het prentje met den *Apollo*-vlinder de vier vleugels toch wel zijn aangegeven en dat men zelfs het markante roode oog op beide vleugels er even op ziet aangeduid. Wel is weer wat vreemd, dat hij Cryptogame er vergeefs jacht op laat maken in Arles, dus in de laagvlakte, waar de *Apollo*-vlinder heusch niet voorkomt. Ook de *Amphitrite* heeft vier vleugels, zie de reproducties. Het doel van Töpffer is er echter niet op gericht geweest om lepidopterologie te doceeren, maar om met een caricaturalen vlindervanger allerlei vreemde avonturen uit te halen.

Pas laat is ons gebleken, dat reeds in 1845, dus in 't jaar van het eerste verschijnen, reeds een herdruk van het verhaal in het

Engelsch verscheen. In een tijd, waarin men niet veel eerbied voor auteursrechten had, is het geen wonder, dat het verhaal alleen de prentjes had overgenomen. Overigens was titel en tekst geheel voor den Engelschen lezer veranderd en werd Töpffer's auteurschap totaal genegeerd en zelfs niet indirect aangeduid, zooals in de vroege Fransche uitgaven geschied was. Ik was in de gelegenheid, een dergelijk exemplaar, en nog wel uit de hand gekleurd, onder de oogen te krijgen. De titel is : The veritable history of Mr. Bachelor Butterfly, etc. London, D. Bogue, 86 Fleet Street, 1845.

Dit exemplaar vergelijkende met den vijfden ouden Franschen herdruk van 1846, dien ik zag, maakte duidelijk, welke houtsneden in Frankrijk al verloren waren gegaan en daar vervangen door de producten van een houtsnijder, die geheel uit den toon vallen. Behalve dat de gelijkenis der personen, die nog tot het laatst in onze Hollandsche Prikkebeen gehandhaafd bleef, hoe afgesleten de cliché's ook waren, geheel ontbrak, liet die houtsnijder slagschaduwen verkeerd vallen en toonde hij niet voor zijn taak berekend te zijn. In elk geval zijn dus de goede houtsneden behouden gebleven.

Monsieur Cryptogame beleefde in het Fransch talrijke herdrukken, die eenigszins summier in Mirabaud vermeld worden. Mirabaud zet op zijn titel, dat hij voor dien tijd (1886) eene bibliographie complète geeft van al de werken van Töpffer, maar wat Cryptogame betreft, is dit in geenen deele het geval, en het is ons Hollanders niet gemakkelijk geweest, al terugwerkende, den werkelijken samenhang tusschen Prikkebeen en Cryptogame op te sporen.

Om het relaas niet te lang te maken, zal ik in korte trekken den historischen weg volgen. Meer in details kan men den laatsten stand over de onderzoekingen hieromtrent vinden in het nieuwste werk over Töpffer en Prikkebeen van Dr. F. K. H. Kossmann, den bibliothecaris van de Rotterdamsche gemeente-bibliotheek. Het boekje verscheen nu onlangs in 1946.

De overgang van het groote-menschen-verhaal naar het kinderboek werd bewerkstelligd door Julius Kell. Het werd in 1847 uitgegeven door F. A. Brockhaus. Voor het toepasselijk maken werden eenige prentjes weggelaten, o.a. de serie van het ochtendtoilet van Elvire, eveneens de Judith-scène, waar Elvire schijnbaar toegevend aan den wensch van den Bey van Algiers, dezen heerscher met zijn eigen zwaard vermoordt. Voor het weglaten van eenige der andere plaatjes kan men eigenlijk geen reden vinden, terwijl het uitmoorden van de walvischvaarders door de Turken weer wel behouden bleef. Trouwens die ongerustheid over het bedrijven van moorden in kinderverhalen is zeer overbodig. Als men zich herinnert, wat er zooal gebeurt in de duizend en een nacht, of in Andersen's sprookjes en de verhalen van Grimm, zelfs in de voor kinderen bewerkte edities, dan weet men, dat kinderen daar vlot overheen lezen en er later in het geheel geen last van hebben. Daar zijn natuurlijk wel uitzonderingen bij ; maar dat zijn

steeds kinderen met gestoorde psyche, die ook zonder sprookjes wel door schrikbeelden gekweld worden.

Opmerkelijk is, dat o.a. het prentje met den *Apollo*-vlinder in de Engelsche editie een totaal verkeerd onderschrift heeft.

Het was dus Kell, die het wat droge groote-menschen-proza van Töpffer, en dat ook in de Engelsche uitgaaf voorkomt, in gemoedelijke kinderrijmpjes veranderde. Het oblong formaat bleef behouden in de eerste vijf Duitsche uitgaven, even zoo in de Deensch-Noorsche en Zweedsche uitgaven van 1847. Kell herdoopte Cryptogame in Herr Steckelbein, de Scandinaviërs volgden hem hierin door den held van het verhaal respectievelijk Herr Stankelben en Herr Spindelben te noemen.

Pas in 1858 verscheen, tegelijk met de tweede Duitsche, de eerste Hollandsche uitgaaf door onzen Jan de Rijmer, alias J. J. A. Goeverneur, eveneens bewerkt naar Kell's opus. Oorspronkelijk in Groningen verschenen, kwam het fonds later bij Bolle terecht, die o.a. den vijfden tot tienden druk verzorgde. Steeds werd gelukkig het oude formaat gehandhaafd. Echter in 1943 verscheen bij Donker te Antwerpen een 8° uitgave, waarvoor de oude houtsneden door B. Mohr opnieuw geteekend zijn. Ofschoon deze teekeningen de oorspronkelijke van Töpffer wel benaderen, zijn naar mijn smaak de lijnen wel wat te zwaar uitgevallen. Töpffer was een meester in het zetten van fijne lijnen, waarin geen aarzeling te bespeuren valt. Dit na te volgen, is aan Mohr niet ten volle gelukt. Het aantrekkelijke van de oude serie-prenten naast elkander is hier veranderd, doordat elke prent een aparte bladzijde inneemt. Dit voorbeeld was door Brockhaus al van de zesde tot de tiende Duitsche uitgaaf gegeven. De vijfde tot tiende Duitsche geven de prenten in kleurendruk, zeer verdienstelijk, maar bij lange niet zoo zacht van tint als de uit de hand gekleurde platen van de Engelsche uitgaaf van 1845.

Ik zou het toejuichen, als wij onze oude Prikkebeen weer in den ouden vorm zouden terug zien en ik hoop zeer, dat een onzer uitgevers daartoe zal overgaan. De mogelijkheid daarvoor bestaat, nu in Zwitserland alle werken van Töpffer opnieuw uitgegeven worden. Daarvoor wordt, wat de prenten betreft, zooveel mogelijk gebruik gemaakt van de oorspronkelijke teekeningen van Töpffer, die grootendeels behouden bleven.

In elk geval hoop ik, dat wij gespaard zullen worden voor verdere uitgaven, zooals de nabootsing van Prikkebeen, die, welk een hoon van Töpffer, nog wel in het jubileumjaar 1945 verscheen. Ik bedoel het boekje van G. Smit en A. van Ewijk, uitgeverij Het Spectrum, Utrecht „De wonderlijke avonturen van Mijnheer Prikkebeen". Ik had het liefst geheel verzwegen, maar voor de volledigheid breng ik het toch ter sprake. Dit boekje heeft den opzet, geestig te willen zijn, maar is een caricatuur van de werkelijk geestige caricaturen, zooals Töpffer die wist voort te brengen. Volgens mij is het een afschuwelijk wanproduct.

Nog een enkel woord over Töpffer's schepping van den hoogen hoed van Prikkebeen met de daarop geprikte, door geen zeewater of braadvuur te verwoesten vlinders. Het is nog niet zoo heel lang geleden, of is het nog zoo, dat men in ons land heel wat kritiek van het publiek te verdragen had, als men, nog wel als volwassen man, op de insectenvangst uitging. Meestal moest men onopvallend gekleed zijn, men trachtte zooveel mogelijk „zijn fatsoen" te bewaren. Onze oude Everts kon nog smakelijk vertellen, hoe de vroegere entomologen in gekleede jas en met hoogen hoed op, in



Fig. 1. Kerfjagd.

kudde langs 's heeren straten de zomerexcursie hielden. Eenigen hadden in hun hoogen hoed kurken strookjes aangebracht, waarop de gevangen dieren gestoken werden en zoodoende niet zoo opvallend de aandacht van het publiek trokken. Op de titelprent (hier gereproduceerd) van V. Graber's boek over de insecten ziet men nog een hoed, waarop de bovenop gespelde insecten even goed in het oog vallen als bij Prikkebeen. Bij ons was de oude Snellen met zijn dominees-achtig voorkomen, ook door zijn driekante steek al een eenigermate vrijgevochten figuur. De oude deftige Kinker van de Keizersgracht sloop wel eens weg om stiekum de zeef te hanteeren. Heylaerts behoorde ook tot de toenmalige modernen. Wij zelf weer meesmuilden wel eens om Everts, die strijk en zet in gekleede jas er op uitging. Zelf zal ik meermalen ouderwetsch gevonden zijn door de in sportcostuum gestoken jongeren, als ik

in mijn pandjesjas gekleed, op jacht was. Maar wat waren die ruime achterzakken makkelijk om talrijke vangdoosjes te bergen.

Zoo is er in de eeuw die voorbij ging, heel wat gemoderniseerd, maar laten wij hopen op een resurrectie van onze aloude Prikkebeen in zijn oorspronkelijke gedaante, die toch op zoo velen van ons zoo'n grooten invloed heeft uitgeoefend, en ons de liefde voor de vlinders en de overige insecten wist bij te brengen.

GEBRUIKTE LITERATUUR:

1845. De oorspronkelijke uitgaaf van M. Cryptogame verscheen op de omslagpagina van "l'Illustration" Tome IV—V in seriën, loopende van 25 Janvier tot 19 avril 1845.

1845. Opgaaf van Thieme:
Histoire de M. Cryptogame Genève 1845, in boekvorm.

1845. The veritable History of Mr. Bachelor Butterfly, showing how it was diversified by many changes: For after being married in the belly of a whale he narrowly escaped bigamy, and became the stepfather of eight hopeful children. — Dwars, 4°, met uit de hand gekleurde prenten. London. Vizetely brothers and Co. printers and engravers, 135 Fleetstreet, 1845. Eigendom van Mr. E. L. G. den Dooren de Jong.

1846. (5e édition). Tirage à part avec les bois de l'Illustration. M. Cryptogame. Paris 1846. J. J. Dubochet, rue de Richelieu 60; typographie Lacrampe et Cie. 1 vol. in 4° oblong de 63 p. chiffrées, comprenant: frontispice „Histoire de M. Cryptogame", par l'auteur de M. Vieux Bois, de M. Jabot, de M. Crépin, du Docteur Festus, etc., etc., etc. — In deze uitgaaf zijn reeds verschillende houtsneden door slechtere vervangen.

1877. Graber, Vitus — Die Insekten von Dr. Vitus Graber, k.k.o.ö. Professor d. Zoologie. Theil I, Theil II 1e u. 2e Hälfte. München, R. Oldenbourg. 1877.

(1874.) Reizen en Avonturen van Mijnheer Prikkebeen. Eene wonderbaarlijke en kluchtige Historie. Naar teekeningen van Rudolph Töpffer voor de Nederlandsche jeugd berijmd door J. J. A. Goeverneur. 3e druk. Blanckert en Timmerman, Nijmegen. (1874). Dwars 4°. Titelblad, 2 pag. inhoud, Titelblad met titelprent, pp. 1—75, slotvignet.
Ik zag meerdere volgende edities meestal uitgegeven door D. Bolle, Rotterdam, daarna (sedert 1936) door H. J. W. Becht, Amsterdam, waar nu (Nov. 1946) de 18e druk loopt. Nog steeds in het bekende dwars kwarto en met den titel als voren.

1886. Blondel, A. & Mirabaud, P. — Rodolph Töppfer. — L'écrivain l'artiste et l'homme par Auguste Blondel avec la collaboration de Paul Mirabaud. Ouvrage illustré de vingt-cing photogravures et suivi d'une bibliographie complète. Paris, Libr. Hachette & Cie. 79 Bould. St. Germain 1886, grand in 8°, pp. 1—414. Table d. Mat. pp. 415—416. — De bibliographie over M. Cryptogame is echter zeer incompleet. (Gemeente Bibl., Rotterdam).

1919. Fahrten und Abenteuer des Herrn Steckelbein. Eine wunderbare und ergötzliche Historie. In Reimen von Julius Kell, mit Zeichnungen von Rudolph Töpffer. 8°, II. Aufl. F. A. Brockhaus, Leipzig, 1919. pp. 3—(104) met 108 gekleurde teekeningen. (Gemeente Bibl. Rotterdam). — Op den gekleurden omslag de prent waar Prikkebeen zich aan den staart van de walvisch vastklemt. De walvisch heeft hier den gewonen zoölogisch verantwoorden kop er bij gekregen, spuitend uit het spuitgat.

1934. F. Bryk, Der Apollofalter im Spiegel der Kunste. — Filmvoordracht, gehouden op de 5e Wanderversammlung deutscher Entomologen. Berlin-Dahlem (16—19. V. 1934). — Entom. Beiheft aus Berlin-Dahlem I, 1934, p. 108—112.

1926. Dr. F. Kossmann. — De ouders van Prikkebeen. Het Vaderland. 15 Aug. 1926.

1940. Veth, Cornelis. Goethe en Rodolphe Töpfer. „De Groene". 64e Jaarg. 10 Aug. 1940. No 3294, pag. 10, 4 fig.

1940. Heusden, Karel van. — Ursula is Prikkebeen's zuster niet. Ontdekkingen in een oud boekske. — Het Landhuis — Op de Hoogte. Kerstnummer 1940. 4°. 7 bladzijden (geene pagineering). Met reproducties van 24 vignetten. — Ondanks verscheidene fouten in den tekst en in de weergave van verschillende der gereproduceerde prenten is het artikel van belang, omdat het de Engelsche uitgaaf van 1845 aan het Nederlandsche publiek bekend maakt.

1943. Reizen en Avonturen van Mijnheer Prikkebeen. Een wonderbaarlijke en kluchtige historie geteekend door Rudolph Töpffer, voor de nederlandsche jeugd berijmd door J. J. A. Goeverneur, opnieuw getekend door B. Mohr met een naschrift voor de ouders van Dr. F. K. H. Kossmann. 1943, Ad. Donker, 8°. Antwerpen, pp. 1—184, 185—188, 189—191. Titelprent en 177 prentjes, ieder op een pagina.

1943. Regteren Altena, C. O. v. — In een brief van 11 Oct. 1943 antwoordt C. O. v. Regteren Altena op mijn vraag, welke *Amphitrite* Töpffer op het oog gehad kan hebben. De vlinder komt voor op het in mijn artikel gereproduceerde prentje. De eenige *amphitrite* in Zuid Frankrijk voorkomende is *Papilio amphitrite* Hübn., een synoniem van *Melanargia arge* (Sulz.) thans *Satyrus arge* (Sulz.) geheeten. Töpffer's teekening doet echter in geen enkel opzicht aan dezen vlinder denken en is blijkbaar geheel een fantasie-vlinder.

1946. Kossmann, Dr. F. K. H. — Rodolph Töpffer, de vader van Mr. Cryptogame. Leven en werk van den Zwitserschen burger en kunstenaar, die de geschiedenis van Mijnheer Prikkebeen bedacht, door Dr. F. K. H. Kossmann. Ad. Donker, Rotterdam & Antwerpen. 1946. Klein 8°. pp. 1—96 met vele figuren.

NASCHRIFT. Tijdens den druk van bovenstaand artikel kreeg ik geheel onverwachts eene mij nog totaal onbekende uitgave uit België te zien, in het oude, vertrouwde dwars quarto formaat. Wel een bewijs, dat Prikkebeen bij de Vlamingen er in komt. Hieronder de beschrijving :

1e Titel : Reizen en avonturen van Mijnheer Prikkebeen (p. 1).

2e Titel : Reizen en avonturen van Mijnheer Prikkebeen, naar de oorspronkelijke uitgave door J. J. A. Gouverneur [sic] en prentjes van Rudolph Töppfer. — Het Jeugdfonds, Antwerpen (p. 3).

p. 5. De bekende titelprent, met het versje : Kinderen, komt en hoort mij aan, etc. Op den steen geen jaartal.

p. 6—79. De prentjes met de rijmpjes van Goeverneur.

p. 80. Inhoud.

Geen datum, maar kennelijk eene recente uitgave.